

Bosna i Hercegovina kao izazov za Europu

Brojni posjeti Sarajevu i mnogi susreti s tamošnjim prijateljima posvijestili su mi da je Bosna i Hercegovina nešto jedinstveno u Europi. To je jedina regija u kojoj je suživot židova, kršćana i muslimana preživio stoljeća. Nijedna regija ne poznaje takvu multikonfesionalnu i multireligijsku kompleksnost. Trima kulturalnim kontekstima, muslimansko-bošnjačkom, pravoslavno-srpskom i katoličko-hrvatskom, pridolazi od 16. stoljeća (nakon progona židova i Arapa iz Španjolske) i četvrti element – sefardsko-židovski. Sarajevski nadržabin MORITZ LEVY to je već 1911. godine u svojoj knjizi “Sefardi u Bosni” dojmljivo opisao. Dr. KEMAL BAKARŠIĆ je to djelo u novom izdanju 1996. pohvalio i uputio na njega: “Levijevo djelo je jedinstveno, nenadmašno i utemeljeno svjedočanstvo, fundamentalni povijesni izvor za židovsku komponentu posebnosti bosansko-hercegovačkog prostora, otvorene kuće s četiri ulaza.”

Kakva slika: Bosna i Hercegovina otvorena kuća s “četiri ulaza”! Uistinu, ovim susjedstvom i suživotom židovske, kršćanske i muslimanske kulture stvorena je ona izvanredno kompleksna situacija, o kojoj povjesničari Bosne i Hercegovine kažu da je ona, na jednoj strani, dovela do “kulturalnog i duhovnog izolacionizma”, a na drugoj strani, do “naviknutosti na drukčijost kao normalni životni sadržaj” (I. Lovrenović). Sve samo prošlost?

Činjenica je: više od 500 godina postoji suživot židova, kršćana i muslimana. Međutim, Europa je ovu povijest uvelike ignorirala. Među europskim kršćanskim crkvama nitko nije napravio ovaj rad o sjećanju i predočio ga kršćanima od Lisabona do Varšave: Dva povijesna modela suživota židova, kršćana i muslimana u Europi su propala na strašan način: uništenje muslimana na Siciliji u 13. stoljeću i uništenje židovstva i islama u Španjolskoj od 15. stoljeća. Dva puta je, dakle, Europa u svojoj povijesti imala priliku konstruktivno uvježbati

suživot židova, kršćana i muslimana: dva puta je to na strašan način propalo. Bosna i Hercegovina i Kosovo su treća prilika. Ono što se ovdje odigrava ne može više nikoga u Europi ostaviti ravnodušnim: Bosna i Hercegovina je “otvorena kuća s četiri ulaza” i na taj način “simbol svjetskog građanstva”, kako je jednom pisao španjolski pisac JUAN GOYTISOLO: “Bosanski glavni grad, mjesto susreta i skladnosti, prostor u kojemu se miješaju razlike i uzajamno se oplođuju osmozom i propustljivošću, umjesto da budu razlog za isključenje,... bio je simbol za drugo, stimulirajuće i otvoreno shvaćanje jednoga europskog grada.”

Međutim, Europa ne može više ignorirati multireligijsku povijest Bosne i Hercegovine budući da je i sama upletena u povijesni proces stvaranja multireligijskih manjina. U međuvremenu u Njemačkoj ponovno živi 100.000 židova, oko tri milijuna muslimana. U Francuskoj su četiri milijuna muslimana, u Engleskoj tri. Računice govore da će 2020. godine možda biti 40 milijuna muslimana u Europi. Međutim, prisutnost tako snažnih religijskih manjina nije, na primjer, u Njemačkoj nikada bilo. Čak i židovstvo, u ovom stoljeću najveća religijska i kulturalna manjina, obuhvaćala je početkom 30-ih godina oko 600.000 ljudi. Nikada, dakle, u Njemačkoj nije bilo neke manjine u milijunskom iznosu i nikada ta religija nije bila islam. Druge europske zemlje stoje pred sličnim razvojem. Iz toga slijedi: Sva europska društva suočena su s društvenim i političkim izazovima za koje nisu spremna.

Kao za međureligijski dijalog angažirani kršćanin zauzimam se za to da u Europi uvedemo *promjenu mentalitetâ*. Europa se u trećem tisućljeću mora konstruktivno suočiti s prisutnošću snažnih religijskih manjina u vlastitim zemljama, što nadilazi samu toleranciju. Pritom Europa može učiti od iskustava Bosne i Hercegovine, dakle od pozitivnih jednako kao i od negativnih, od iskustava mirnog suživota kao i od iskustava razgraničenja, mržnje i nasilja.

Drukčije rečeno: Bosna i Hercegovina je u najnovije vrijeme doživjela užasan rat, ali ima i velike tradicije kako bi se ovaj suživot mogao konkretno oblikovati. Zagovaram da ove velike pozitivne mogućnosti snažnije dopru do svijesti. Moralo bi se inicirati *novo*

pisanje povijesti, gdje bi se obradila interreligijska iskustva Bosne i Hercegovine tako da se ona razumiju u cijeloj Europi. Osobito su u *narodnoj kulturi* sačuvana ne samo negativna nego i pozitivna iskustva o uspjelom suživotu. “Kulturalno sjećanje” Bosne i Hercegovine je bogato i traumatičnim, ali i pozitivnim sjećanjima u interreligijskom suživotu.

Znam da u ovoj zemlji postoje ličnosti koje mogu uspjeti u ovom novom pisanju povijesti. Vrlo me je ohrabrilo ono što je profesor ENES KARIĆ pisao u svojoj knjizi “Essays on behalf of Bosnia” (1999): “Želio bih napomenuti da je sufizam u Bosnu donio veliki dio islamske tolerancije na dvostruki način: unutar muslimanske zajednice, tj. u toleranciji muslimana prema drugim muslimanima. I u odnosu s drugim. To znači da su muslimani postali tolerantni prema pripadnicima druge vjere, kao što su kršćani i židovi.”

Također sam mnogo naučio i iz eseja profesora RUSMIRA MAHMUTĆEHAJIĆA o znamenitom susretu bosanskog franjevca fra Anđela Zvizdovića sa sultanom Mehmedom el Fatihom u taboru na Milodražu, što je objavljeno u njegovoj knjizi “Windows. Words and Images”. Dojmilo me se ono što je profesor Mahmutćehajić napisao o današnjem značenju ovoga događaja. On u jednoj točki prošlosti prepoznaje duhovnu energiju koja i za budućnost može biti plodna: tako primjerice, u sultanovoj zakletvi franjevcu, koja je zakletva na respekt prema egzistenciji drugoga.

Upravo bi suvremena literatura Bosne i Hercegovine mogla dati odlučujući doprinos ovom novom pisanju povijesti. Ovdje posebno mislim na svoje susrete i razgovore s piscem DŽEVADOM KARAHASANOM. U svome spomena vrijednom eseju iz 1995. godine Karahasan govori o svojim iskustvima s bosansko-hercegovačkom narodnom kulturom. On to naziva “lokalnom mitologijom”. I priča o mjestima te “lokalne mitologije” u Sarajevu: o maloj pravoslavnoj crkvi s jednim od najbogatijih muzeja pravoslavne kulture na svijetu; o Begovoj džamiji s jednom od najvrjedniji zbirki tepiha na svijetu; o crkvi Svetog Ante na Bistriku. Naravno, sa svim je tim mjestima povezan niz legendarnih ili stvarnih anegdota, onako kako su one stvarale “lokalnu mitologiju” svakog grada. Ljudi svih konfesija su

dijelili ponos na “sveta mjesta”. Zbirkom pravoslavne crkve kitili su se muslimani, katolici i židovi jednako kao i pravoslavni, kao što i crkva Svetog Ante jednostavno pripada “nama”.

Jedan od najdojmljivijih odsjeka o Sarajevu pročitao sam u Karahasanovom romanu “Scharias Ring” (1997). Kad protagonist romana, Faruk, napušta Sarajevo, njegova voljena Azra nalazi pismo koje je ostavio, i u kojem se kaže:

“Dobar Bosanac s nježnošću voli svoje susjede, koji pripadaju svim mogućim vjerskim smjerovima, a to znači da mora paziti na to kako će nekoga pozdraviti, kako će mu izraziti sućut ili mu čestitati kad ima blagdan, kada se i kako slavi koji blagdan i kako se nekomu prigodom blagdana čestita. Ako bi s ljudima oko sebe želio biti u dobrim odnosima, jedna jedina šetnja kroz Sarajevo zahtijeva toliko znanja o različitim religijama i kulturama da bi se svaki od nas mogao smatrati kandidatom za antropologiju kulture ili etnologije. To svakidašnji život čini neizmjerljivo kompliciranim a istodobno tako čudesno bogatim.”

Iz svega ovoga slijedi:

Bosna i Hercegovina je izazov za Europu. Multireligijski suživot, koji je ovdje postojao stoljećima – sa svom svojom užasnom ambivalentnošću – Europa još ima pred sobom. Suživot sa živim židovstvom i živim islamom je zadaća za Europu trećeg tisućljeća.

Istodobno je Europa izazov za Bosnu i Hercegovinu. Iz povijesti Europe Bosna i Hercegovina može naučiti da religija ne smije postati totalitarnom ideologijom. Religija koja preuveličava nacionalizam, postaje fanatičnom propagandom. Religija koja se omeđuje protiv drugih naroda, kultura ili konfesija, postaje u konačnici oružjem uništenja ljudi i izdaje ideale za koje je u početku nastupala. Kompleksna povijest Europe pokazuje da je za vjerodostojnost religije odlučujuće može li se na političkoj strani slagati s demokracijom, ljudskim pravima i podjelom moći, može li proročki iskazivati otpor protiv bilo kakvog političkog ili ideološkog instrumentaliziranja.

Stoga sam posebno ponosan i zahvalan da već treća moja knjiga o međureligijskom dijalogu izlazi u Sarajevu. Nakon knjige “Spor

oko Abrahama” (2000) i knjige o slici islama jednoga od najvećih njemačkih pisaca GOTTHOLDA EPHRAIMA LESSINGA “Od sporenja do natjecanja religija” (2003), pojavljuje se sada moje glavno djelo o *teologiji trijaloga*. To je vrlo opsežno djelo, jer su u njega ušla iskustva i studije posljednjih deset godina. To bi mogao biti duhovni temelj za židovsku, kršćansku i muslimansku “teologiju drugoga”, koju svi tako hitno trebaju, koja ne bi vlastiti vjerski identitet dokinula, ali koja bi polazeći od tog identiteta došla do priznavanja drukčijosti drugoga. Zahvaljujem svima, prije svih prevoditelju, za veliki rad na ovoj knjizi.

Posebno zahvalan, na koncu bih želio spomenuti jednog čovjeka koji mi je više nego drugi pomogao da situaciju u Bosni i Hercegovini bolje razumijem: riječ je o profesoru MILI BABIĆU s Franjevačke teologije u Sarajevu. U predgovoru za sarajevsko izdanje moje knjige o Abrahamu napisao je:

“Abraham, otac svih abrahamskih sinova i kćeri: židova, kršćana i muslimana može promicanje abrahamske ekumene inspirirati i ohrabriti... Svoju vlastitu religiju ne obožavati, prijateljski (bratski i sestrički) poštovati i ljubiti druge abrahamske religije, putovati u posve novu i nepoznatu zemlju, čine bit abrahamskog vjernika. Te tri dimenzije su poziv na odgovornost nama, abrahamskim vjericima u Bosni i Hercegovini, jer prvenstveno o nama ovisi hoće li to abrahamsko zajedništvo – bratstvo i sestinstvo – triju religija zaživjeti u našoj domovini Bosni i Hercegovini.”

Neka ova knjiga pomogne u još jačem oslobađanju velikih intelektualnih i duhovnih potencijala koji su Bosnu i Hercegovinu nekoć osposobili da postane “otvorena kuća s četiri ulaza”.

Tübingen, srpnja 2010.

Karl-Josef KUSCHEL